

Dorota Świtała-Trybek

Muzeum Miejskie im. Maksymiliana Chroboka w Rudzie Śląskiej jako inicjator zróżnicowanych form życia kulturalnego

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 7, 307-320

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dorota Światała-Trybek

Uniwersytet Opolski

Muzeum Miejskie im. Maksymiliana Chroboka w Rudzie Śląskiej jako inicjator zróżnicowanych form życia kulturalnego

Uwagi wprowadzające

Przemiany polityczne i gospodarcze, jakie dokonały się w ostatnich latach w Polsce, w sposób istotny wpłynęły na współczesny obraz życia społeczno-kulturalnego. Upowszechnianie elementów tradycyjnej kultury ludowej, reaktywowanie, a często modyfikowanie dawnych zachowań zwyczajowych (dzięki nadawaniu im zupełnie nowych znaczeń) odzwierciedlają nie tylko stan współczesnej kultury, ale i potrzeby uczestnictwa w niej. Szeroko popularyzowany ruch regionalny obecny w mass mediach, szkołach i wielu placówkach kultury spełnia – jak się wydaje – oczekiwania zainteresowanych, choć nie brak też opinii krytyków, konstatujących o banalizmie, wręcz schematyzmie tego zjawiska¹.

¹ Zob. np.: M. Lipok-Bierwiaczonok: *Regionalizm i folklor na cenzurowanym*. W: *Nasz lokalny świat. Materiały z sesji naukowej 17 października 1998 r.* Red. J. Kurek. Chorzów Batory 1999, s. 51–72.

Zapotrzebowanie na kultywowanie własnej tradycji przybiera aktualnie zróżnicowane formy². Niewątpliwie, co można zaobserwować, mecenat³ nad wszelkimi przejawami angażowania się lokalnych społeczności w popularyzację wiedzy o miejscu zamieszkania, tradycyjnych zwyczajach i obrzędach sprawują towarzystwa, instytucje kulturalno-oświatowe oraz Kościoł⁴. Dzięki ich działalności powstają liczne monografie dotyczące poszczególnych miejscowości, parafii, pisma o zasięgu lokalnym, izby regionalne i muzealne, które cieszą się dużym zainteresowaniem mieszkańców. Powrót do własnych korzeni, identyfikacja z „małą ojczyzną” wyzwalają niewątpliwie aktywność społeczną i przyczyniają się do utrwalania tożsamości regionalnej, która jest „szczególnym przypadkiem tożsamości społecznej (zbiorowej) i kulturowej zarazem opartej na tradycji regionalnej, odnoszonej do wyraźnie zdefiniowanego i delimitowanego terytorium, regionu, jego specyficznych cech społecznych, kulturowych (symbolicznych), gospodarczych czy nawet topograficznych, wyróżniających go spośród innych regionów. W tym znaczeniu tożsamość regionalna bywa łączona, przynajmniej w niektórych przypadkach, z tożsamością etniczną (grupą etnograficzną, grupą etniczną). Tak na przykład dzieje się w odniesieniu do Górnoślązaków czy Kaszubów”⁵.

Ważną rolę w podtrzymywaniu, rozwijaniu i doskonaleniu idei regionalizmu spośród instytucji kulturalno-oświatowych odgrywają placówki muzealne, będące niejednokrotnie jedynym „motorem” wszelkich działań mających na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego w lokalnych społecznościach. Są one również ważnym ośrodkiem życia społeczno-kulturalnego, z którego mają okazję korzystać wszyscy mieszkańcy niezależnie od wieku, pozycji społecznej i materialnej.

² Zob. np.: T. S m o l i ń s k a: *O potrzebie utożsamiania się z regionem. Społeczne inicjatywy folklorystyczne*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 2. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e ń s k a. Katowice 1999, s. 283–297.

³ W okresie powojennym wyróżniano następujące typy mecenatu nad folklorem i – szerzej – nad kulturą ludową – najstarszym był mecenat kościelny koncentrujący się na tych elementach folkloru, które były funkcjonalne względem ideologii religijnej i społecznej misji Kościoła, drugim z kolei – mecenat społeczny (np. „oddolne” inicjatywy poszczególnych gmin i samorządów lokalnych) przemianowany przez władze komunistyczne w państwowo. Por. J. B a r t m i ń s k i: *Miejsce folkloru w idei regionalizmu*. W: *Regionalizm jako folklorizm, ruch społeczny i formuła ideologiczno-polityczna*. Red. M. L a t o s z e k. Gdańsk 1993, s. 35–36.

⁴ *Regionalizm, kultura, kościół. Materiały I Krajowego Zjazdu Księży Regionalistów (Niepokalanów 25–27 czerwca 1997 r.) i III Spotkań Regionalistów Karpackich (Ludźmierz 12–14 grudnia 1997)*. Red. A. K o c i s z e w s k i, A. J. O m e l a n i u k, ks. W. P i l a r c z y k. Ciechanów 1998.

⁵ M. S. S z c z e p a ń s k i: *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań*. W: *Badania nad tożsamością regionalną. Stan i potrzeby. Materiały z konferencji naukowej. Łódź, 2 czerwca 1998 r.* Red. A. M a t c z a k. Łódź–Ciechanów 1999, s. 8.

Formy i kierunki działalności Muzeum Miejskiego im. Maksymiliana Chroboka w Rudzie Śląskiej

Muzea jako instytucje o charakterze publicznym „przeznaczone są dla społeczeństwa, powinny służyć społeczeństwu lub na odwrót, społeczeństwo powinno korzystać ze zbiorów muzealnych celem pogłębienia swej kultury wewnętrznej, swej wiedzy o świecie, o własnej ziemi i własnym narodzie, czyli o sobie samym”⁶. Wyróżnia się dziesięć podstawowych celów realizowanych przez placówki muzealne, są to: 1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie, 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów, 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych, 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych czy innych nieruchomości kultury materialnej i przyrody, 5) urządzanie wystaw, 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych, 7) prowadzenie działalności edukacyjnej, 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych, 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów, 10) prowadzenie działalności wydawniczej⁷.

Cele przypisywane muzeum niewątpliwie zależą od możliwości ich realizacji. Pozyskiwanie, zabezpieczenie i przechowywanie zabytków, a także opracowanie naukowe i eksponowanie zbiorów zalicza się do celów realizowanych w samym muzeum – nazywa się je celami immanentnymi, natomiast nadawanie wartości i uzmysławianie znaczenia poszczególnych obiektów (ich zespołów), następnie upowszechnianie wiedzy to są cele realizowane poza placówką, a mianowicie dopiero w świadomości publiczności muzealnej – określa się jako cele transcendentne⁸.

Zbiory muzealne odzwierciedlają kulturę środowiska, regionu, narodu, pozwalają poznać jego przeszłość historyczną, zabytki, kulturę materialną, sztukę i przyczyniają się do integracji różnych dziedzin wiedzy. Jako placówki wychowania pozaszkolnego stanowią one integralną część systemu kształcenia i wychowania. Działalność oświatowa muzeum prowadzona przez wyspecjalizowaną „służbę” oświatową realizuje się za pośrednictwem:

- 1) szeroko zakrojonej akcji propagandowej,
- 2) celowo zorganizowanej wystawy zbiorów,

⁶ *Muzealnictwo*. Red. S. Komornicki i T. Dobrowolski. Kraków 1947, s. 32.

⁷ Dz. U. Nr 5 z 20 stycznia 1997, art. 2.

⁸ Por. A. Mikołajczyk: *Muzeum – szkoła, szkoła – muzeum*. W: *Rola muzeum w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Zbiory muzealne pomocą w nauczaniu historii*. Red. A. Mikołajczyk. Łódź 1984, s. 3–4.

- 3) uwzględnienia w muzeum oprócz statycznych wystaw stałych – dynamicznych wystaw zmiennych,
- 4) publikowania wydawnictw naukowych, popularnych i informacyjno-propagandowych oraz ich kolportażu,
- 5) druku odpowiednich przewodników,
- 6) oprowadzania po zbiorach,
- 7) rozległej akcji odczytowej,
- 8) urządzania specjalnych kursów,
- 9) możliwości korzystania z biblioteki muzealnej,
- 10) popularyzacji zbiorów za pomocą reprodukcji dzieł sztuki,
- 11) nawiązywania kontaktu ze szkołami, innymi grupami społecznymi (robotniczymi, chłopskimi),
- 12) zakładania towarzystw przyjaciół muzeów⁹.

Współczesne muzeum obejmuje swą działalnością nie tylko te osoby, które zgłaszają się tu z własnej inicjatywy lub w ramach wycieczek zbiorowych. Oddziaływanie dydaktyczno-wychowawcze skierowane jest również na pozyskanie widzów potencjalnych, którzy bardzo często ze względu na brak wykształcenia stronią od tego typu placówek kulturalnych.

Aby „przyciągnąć” widzów potencjalnych i niejako „przekształcić” ich w świadomych odbiorców sztuki czy wiedzy, muzeum wydaje bezpłatne foldery, plakaty informujące o zbiorach muzealnych, wystawach, organizuje koncerty muzyczne, wykłady i odczyty, na które zaprasza wybitnych specjalistów, znane osobistości życia społecznego itp. Wykorzystywanie zróżnicowanych środków upogładowienia, jak mapy, makiety, fotografie, przezrocza, eksponaty, filmy edukacyjne, przyczynia się do pełniejszego odbioru prezentowanych treści, rozwoju myślenia abstrakcyjnego, dostarcza bowiem w ten sposób zwiedzającemu bogatego materiału do tworzenia wyobrażeń i pojęć na podstawie spostrzeżeń. Nadto uczenie się w murach muzeum stwarza sytuacje, które sprzyjają wykrywaniu podstawowych właściwości poznawanych rzeczy i zjawisk dzięki porównywaniu, ustaleniu przyczyn i skutków, rozumieniu różnych symboli.

Różnorodnym metodom nauczania stosowanym przez pracowników muzeum, by wymienić metody: podające, problemowe, eksponujące i praktyczne, odpowiadają ze strony publiczności cztery różne sposoby uczenia się: przez przyswajanie przekazywanych treści, przez odkrywanie w toku intuicyjnego i myślowego rozwiązywania problemów, przez przeżywanie wartości społecznych, moralnych i estetycznych oraz przez działanie w toku różnorodnych form działalności dzieci, młodzieży czy dorosłych na terenie muzeum¹⁰.

⁹ Por. *Muzealnictwo...*, s. 38.

¹⁰ Por. M. Walentynowicz: *Dydaktyczno-wychowawcze funkcje muzeum. W: Działalność oświatowa muzeów. Założenia teoretyczne i praktyka. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Oświatowej Poznań, Muzeum Narodowe, 21–24 XI 1972. Poznań 1973, s. 38–39.*

Atrakcyjność działań podejmowanych przez muzealników zależy od stopnia uwzględniania zainteresowań i potrzeb mieszkańców miasta, którym proponuje się różnorodne formy aktywności kulturalnej. Opracowując własny program działalności, pracownicy muzeum muszą zwrócić uwagę na specyfikę lokalnego środowiska – w wypadku Rudy Śląskiej to środowisko wielkoprzemysłowe, które według Józefa Matuszczaka jest „różne od innych środowisk pod względem wymagań kulturalnych i przygotowania do korzystania z dóbr kultury. Ogólnie, można by chyba powiedzieć, że cechuje je wielka różnorodność zainteresowań i znaczna chłonność wszelkich nowości przy stosunkowo małym doświadczeniu w wyborze dóbr kultury”¹¹. Oczywiście jest również to, że inne propozycje kulturalne, aby spełniały swoje zadania, należy skierować do średniego i starszego pokolenia, inne zaś – do dzieci i młodzieży.

Muzeum w Rudzie Śląskiej¹² powstało w 1976 roku (nosiło wówczas nazwę: Muzeum Społeczne) dzięki staraniom Maksymiliana Chroboka – emerytowanego dyrektora Kopalni „Bielszowice”, działacza społecznego, prezesa Towarzystwa Przyjaciół Rudy Śląskiej – pierwszego dyrektora tej instytucji kulturalno-oświatowej (od czerwca 1984 roku muzeum nosi jego imię)¹³. Z dniem 1 stycznia 1991 roku zostało przemianowane na Muzeum Miejskie¹⁴. Jest miejską instytucją kultury. Muzeum posiada następujące działy: historii, etnografii, naukowo-oświatowy oraz bibliotekę. W placówce tej gromadzone są eksponaty z zakresu historii i etnografii, dokumentujące i ilustrujące historię miasta (poszczególnych jego dzielnic) oraz kulturę materialną i duchową mieszkańców Górnego Śląska. W muzeum można zwiedzić 8 ekspozycji stałych: „Z dziejów górnictwa w Rudzie Śląskiej”, „Życie społeczne w Rudzie Śląskiej (od II poł. XIX w.)”, „Wnętrze mieszkalne domu robotniczego na Górnym Śląsku – izba i kuchnia”, „Elementy kultury ludowej na Górnym Śląsku”, „Ruda Śląska w twórczości plastycznej”, „Powstania śląskie i plebiscyt”, „Jan Stefan Dworak – życie i działalność”, „Kochłowickie grodzisko” oraz zobaczyć kolekcje sztandarów, medali i zegarów.

Oprócz wystaw stałych pracownicy Muzeum udostępniają zwiedzającym także ekspozycje czasowe, których tematyka jest bardzo zróżnicowana. Należą do nich zarówno zbiory lub wystawy będące własnością innych muzeów, np. „Tradycyjna rzeźba ludowa na Górnym Śląsku” (IV–VIII 1994 r. wystawa zbiorów Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu), wystawy będące pokłosiem konkursów, np. „Śląska szopka bożonarodzeniowa”, jak i zbiory autorskie. Część wystaw cza-

¹¹ J. Matuszczak: *Muzealnictwo w środowisku wielkoprzemysłowym i jego rola w zakresie sztuki*. Bytom 1967, s. 1.

¹² Miasto Ruda Śląska powstało 1 stycznia 1959 r., składa się z 11 dzielnic.

¹³ Zob. I. Twardoch: *Maksymilian Chrobok. Patron rudzkiego Muzeum*. „Rudzki Rocznik Muzealny 2000” 2001, s. 7–18.

¹⁴ Zob. szerzej: J.S. Dworak, A. Ratka: *Ruda Śląska. Przewodnik*. Ruda Śląska 1985, s. 72–74.

wych poświęconych jest miastu i regionowi, np. „Ballestremowie” (6 VI–28 VII 1995 r., wystawa zorganizowana w ramach obchodów 700-lecia Rudy), „Karol Godula” (8–15 XI 1995 r. wystawa z okazji promocji II wydania książki Jana Stefana Dworaka pt. *Karol Godula – pionier przemysłu cynkowego na Górnym Śląsku*), „Kościoły drewniane na Śląsku”, „Odpusty parafialne na Górnym Śląsku” (marzec 2001 r.).

Wśród osób odwiedzających Muzeum najliczniejszą grupę stanowią dzieci i młodzież szkolna. Ta grupa nie tylko zwiedza ekspozycje muzealne, lecz bierze również udział w tzw. lekcjach muzealnych¹⁵. Szczególną jednak formą działalności Muzeum są corocznie organizowane dla młodego pokolenia rudzian rozmaite konkursy i przeglądy. Tego typu przedsięwzięcia dzięki swojej atrakcyjności nie tylko wzbogacają praktykę edukacyjną, ale dzięki nim uczestnicy mają możliwość poznawania swojego miasta, regionu, zwyczajów i obrzędów występujących w lokalnym środowisku, czy wreszcie odczuwać potrzebę utożsamiania się z miejscem zamieszkania oraz – szerzej – z regionem¹⁶.

Ten sposób poznawania „kulturowych korzeni” za pośrednictwem samodzielnego wysiłku i to zarówno intelektualnego (najczęściej związanego z przyswojeniem wiedzy historycznej), jak i bardzo często fizycznego (przygotowywanie rekwizytów, próby podczas realizacji rozmaitych przedstawień) ma – jak się wydaje – o wiele większe wartości dla młodego pokolenia niż przyswajanie „suchych” wiadomości na jednostkach lekcyjnych w szkole. Ważnym aspektem jest również rywalizacja, której poddani są uczestnicy różnorodnych konkursów i przeglądów. Chęć wygrania, a więc otrzymania nagrody, dodatkowo motywują do dużego zainteresowania tego rodzaju inicjatywami młodych. Ze zwycięstwem związana jest również popularność, coraz częściej bowiem z laureatami przeprowadzane są wywiady, pisze się o nich w prasie lokalnej. Żaden jednak udział w konkursie nie byłby możliwy, gdyby nie fachowa pomoc opiekuna – najczęściej nauczycieli i rodziców. To oni czuwają nad tym, aby uczestnik tych eliminacji opanował podany wcześniej przez organizatorów materiał czy jak najlepiej przygotował np. pracę plastyczną.

¹⁵ Uczniowie najczęściej przybywają w grupach zorganizowanych (wycieczki szkolne) w terminach wcześniej uzgodnionych. Zamawiający, dyrekcje szkół lub nauczyciele, proszeni są o określenie swoich wymagań i oczekiwań. Przeważnie jest to pragnienie zwiedzenia ekspozycji muzealnej połączonej z obejrzeniem wystaw czasowych. Często jest to życzenie zwiedzania problemowego, czyli uzupełnienie zbiorami muzealnymi, wykładem lub pogadanką, filmem wideo tematów wcześniej omówionych w szkole. Taką formę prezentacji określa się mianem „lekcji muzealnej”. Dyrekcja Muzeum na początku roku szkolnego wysyła do szkół przykładowy zestaw tematów lekcyjnych do ewentualnego wykorzystania. Tematy lekcji muzealnych najczęściej dotyczą problematyki regionalnej i historycznej, np. „Dzieje Rudy Śląskiej – młodego miasta o wiekowych tradycjach”; „Z dziejów górnictwa w Rudzie Śląskiej”; „O dawnych wierzeniach, zwyczajach i obrzędach”; „Życie Karola Goduli – legenda i prawda”.

¹⁶ Zob. M. L u b i n a: *Muzea w szkolnej edukacji regionalnej* [w druku].

W ostatnich latach dzięki inspirującej roli pracowników rudzkiego Muzeum zostały zorganizowane m.in. „Konkurs wiedzy o Rudzie Śląskiej”, konkurs plastyczny „Mój Śląsk, moje Miasto”, konkurs na najlepszą szopkę bożonarodzeniową, przegląd zespołów jasełkowych.

Popularyzacja wiedzy o mieście i regionie

„Konkurs wiedzy o Rudzie Śląskiej” odbywa się od 1991 roku. W regulaminie eliminacji zawarto podstawowe założenia ideowe konkursu, by wymienić tu: odkrywanie bogactwa dziedzictwa kulturowego dzięki poznawaniu przeszłości miasta; uświadamianie europejskiego wymiaru tego dziedzictwa; rozbudzanie i rozwijanie zainteresowania dzieci i młodzieży swoim miastem, jego przeszłością i dniem dzisiejszym; popularyzacja wiedzy na temat ludzi wpisanych w historię miasta, wskazywanie wzorców osobowych; kształtowanie poczucia więzi regionalnej za pośrednictwem upowszechniania wiedzy o lokalnej ojczyźnie. Konkurs przeznaczony jest dla uczniów klas IV–VI szkół podstawowych oraz klas I–III gimnazjów i przebiega w dwóch etapach. Pierwszy polega na pisemnym rozwiązywaniu testów przez 3-osobowe drużyny reprezentujące szkoły, natomiast w ramach drugiego etapu należy odpowiedzieć na serię pytań. Trzeba podkreślić, iż zaangażowanie uczniów i nauczycieli proponujących podopiecznym rozwijanie w ten sposób wiedzy o mieście, w którym żyją, wzrasta z roku na rok.

Z miejscem urodzenia i zamieszkania związany jest konkurs plastyczny „Mój Śląsk, moje Miasto”, którego współorganizatorem jest Miejski Ośrodek Kultury im. Henryka Bisty w Rudzie Śląskiej. Początki konkursu sięgają 1992 roku, jego kolejne edycje odbywają się corocznie jesienią. Jest on przeznaczony dla wszystkich uczniów rudzkich placówek oświatowych. Postawione przez organizatorów następujące cele: rozwijanie zainteresowań i uzdolnień plastycznych dzieci; rozwijanie wrażliwości oraz umiejętności dostrzegania wartości estetycznych w najbliższym otoczeniu; rozbudzanie zainteresowania miastem i regionem, wzbudzanie i umacnianie poczucia więzi emocjonalnej z miejscem zamieszkania, a także poczucia tożsamości regionalnej; utrwalanie zamiłowań twórczych i zainteresowanie tematyką regionalną; upowszechnianie twórczych osiągnięć dzieci, umacnianie i rozwój młodzieżowego środowiska artystycznego w mieście – zyskały duże uznanie zarówno wśród nauczycieli, jak i rodziców.

Technika wykonania prac jest dowolna, może to być malarstwo (akwarela, gwasz, tempera, akryl, techniki łączone, collage, aplikacja), rysunek (tusz, ołówek, kredka) czy grafika (linoryt, drzeworyt, gipsoryt, monotypia), natomiast tematyka ma dotyczyć (do wyboru) śląskiego krajobrazu, najbliższego otoczenia (obiekty, sprawy, wydarzenia, które zwróciły uwagę autora – w ujęciu dowolnym

– realistycznym, satyrycznym itd.), historii, tradycji regionalnej lub lokalnej (wydarzenia, sceny rodzajowe, podania, legendy), obrzędowości, a nawet ochrony środowiska. Prace oceniane są w czterech grupach wiekowych: 7–9 lat, 10–13 lat, 14–15 lat i 16–18 lat.

Wśród śląskich zwyczajów i obrzędów

Jak wiadomo, problematyka regionalna uświadamia młodemu pokoleniu związki z „małą ojczyzną”, rozwijając jego poczucie tożsamości regionalnej. Aby jednak w pełni być świadomym swoich kulturowych korzeni, należy nie tylko znać historię swojego miasta, regionu, ale też wiedzieć o tradycyjnych zwyczajach i obrzędach ludowych funkcjonujących dawniej i współcześnie na tym obszarze.

Okazją do organizowania różnorodnych konkursów przez placówki muzealne są z pewnością święta doroczne, a w szczególności Boże Narodzenie, utożsamiane z czasem radości, rodzinnymi spotkaniami, wzajemnym obdarowywaniem się prezentami, religijnymi uroczystościami upamiętniającymi narodziny Chrystusa. Okres Bożego Narodzenia to również czas niesamowitego nagromadzenia zwyczajów i obrzędów, które jeszcze obecnie przez następne pokolenia są praktykowane.

Jednym z takich zwyczajów jest niewątpliwie ustawianie w domach szopek, nazywanych na Górnym Śląsku „betlejkami”. Dawniej w rodzinach samodzielnie wykonywano „betlejki”, tylko bogatsi zamawiali je u miejscowych stolarzy. Niedługo przy żłobkach po wieczery wigilijnej i w czasie świąt śpiewano kolędy. „Betlejki” z nieruchomymi figurkami naśladowały szopki wystawiane w kościołach, znane w Polsce od XIV wieku. Współcześnie żłobki są niemalże obowiązkowym składnikiem świątecznego wystroju świątyń śląskich. Obecnie szopki z kolorowego papieru, kartonu, gipsu można nabyć w okresie przedświątecznym w sklepach¹⁷.

Muzeum Miejskie w Rudzie Śląskiej nawiązując do bogactwa kulturowego ziemi górnośląskiej, od 1995 roku organizuje konkurs pt. „Śląska szopka bożonarodzeniowa”. Jego uczestnikami są młodzi mieszkańcy miasta – uczniowie rudzkich szkół i przedszkoli. Celem przeglądu jest kultywowanie tradycji świątecznych, a zwłaszcza popularyzacja zwyczaju „strojenia betlejek” w okresie świąt Bożego Narodzenia, a także kształtowanie i rozwijanie uzdolnień plastyczno-technicznych dzieci i młodzieży. Od pierwszej edycji konkurs cieszy się dużą popularnością, o czym świadczy liczba przygotowanych prac, dla przykładu: w 2001 roku zgłoszono 118 szopek wykonanych przez 205 uczestników. Prace

¹⁷ Zob. szerzej o śląskich „betlejkach”: J. P o ś p i e c h: *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole 1987, s. 78–80.

oceniane są w pięciu grupach wiekowych: dzieci do 6 lat, następnie 7–9 lat, 10–12 lat, 13–15 lat i 16–18 lat. Szopki bożonarodzeniowe mogą być wykonane techniką dowolną i z każdego materiału, np. tektury, drewna, szkła, blachy, styropianu. Muszą jednak być zrobione ręcznie i nie mogą zawierać elementów gotowych, które można zakupić w sklepach. W „betlejkach” mogą znajdować się elementy sakralnej lub świeckiej architektury z terenu Rudy Śląskiej lub najbliższych okolic.

Ze świętami Bożego Narodzenia związany jest kolejny konkurs odbywający się od 1996 roku w rudzkim Muzeum. Jest to „Przegląd dziecięcych i młodzieżowych zespołów jasełkowych”, którego współorganizatorem jest również Młodzieżowy Dom Kultury w Rudzie Śląskiej.

Należy dodać, iż współcześnie przeglądy zespołów jasełkowych bardzo często organizowane są przez różne towarzystwa, organizacje i instytucje w ramach przeglądów i konkursów folklorystycznych¹⁸. Nierzadko w poszczególnych parafiach miejscowa młodzież i dzieci zrzeszone w grupach formacyjnych Dzieci Maryi bądź w Ruchu Oazowym Światło-Życie przygotowują przedstawienia o narodzeniu Chrystusa, by następnie zaprezentować je mieszkańcom w kościele podczas świąt Bożego Narodzenia.

Przedstawienia jasełkowe prezentowane w Muzeum oceniane są w trzech grupach wiekowych: wychowankowie przedszkoli, uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów oraz młodzież szkół ponadpodstawowych. Zgodnie z regulaminem, podstawowymi założeniami przeglądu jest kultywowanie zwyczaju przedstawień jasełkowych, nieodłącznie związanych z obchodami świąt Bożego Narodzenia i tradycją teatru ludowego na Górnym Śląsku, aby – jak oceniał Karol Miarka – „piękne strofy poezji śląskiej nie poszły w zapomnienie”. Organizatorzy pragną, by przegląd stanowił zachętę do podejmowania zajęć zespołowych, dających dzieciom i młodzieży możliwość kształtowania, rozwijania uzdolnień i zainteresowań w wielu kierunkach: dramatycznym, muzycznym, plastycznym itp. W 2000 roku w konkursie brało udział blisko 600 wykonawców, wystąpiło 20 zespołów, tj. zaprezentowano 20 przedstawień jasełkowych z 18 placówek (8 przedszkoli, 6 szkół podstawowych, 4 gimnazjów, 1 domu kultury). Zarówno liczba uczestników, opiekunów, nauczycieli i bardzo często rodziców, jak i jakość prezentacji, potwierdzają walory tej pięknej imprezy, wskazują na potrzebę i możliwości kultywowania tradycji jasełkowych w Rudzie Śląskiej.

„Występy zespołów na scenie – jak zauważają badacze – można traktować w kategoriach osobliwej rewaloryzacji tradycyjnej kultury oraz folkloryzacji dawnych obrzędów. W tych nowych realiach zmienia się przede wszystkim odbiorca inscenizacji, oglądają je bowiem mieszkańcy miast, w których odbywają się kon-

¹⁸ Zob. szczegółowe informacje: T. S m o l i Ń s k a: *Czas świąteczny na scenie. O współczesnym kolędowaniu konkursowym w Polsce*. W: *Z kolędą przez wieki. Kolędy w Polsce i w krajach słowiańskich*. Red. T. B u d r e w i c z, S. K o z i a r, J. O k o Ń. Tarnów 1996.

kursy, turyści oraz sami uczestnicy przeglądów z innych miejscowości”¹⁹. Trudna sztuka opowiadania bożonarodzeniowej historii ma również znaczenie edukacyjne i wychowawcze. Młodzi aktorzy uczą się bowiem, jak zachowywać się na scenie, jak dbać o dykcję, śpiew i muzykę. Nadto odgrywanie poszczególnych ról zmusza do przyjmowania odpowiedniej postawy już poza sceną – w życiu rodzinnym i społecznym. Funkcja wzorotwórcza więc wydaje się również bardzo ważna, tak jak poznawcza czy ludyczna.

Działalność regionalna rudzkiego Muzeum skierowana jest do wszystkich mieszkańców miasta, choć wydawać by się mogło, że z racji funkcji, jaką placówka ta pełni w procesie kształcenia uczniów, najwięcej inicjatyw przeznaczonych jest dla młodego pokolenia. Nie oznacza to jednak, że dorośli nie mogą uczestniczyć w tych przedsięwzięciach.

Jedną z takich form jest organizowanie prelekcji, odczytów i wykładów znanych i wybitnych osób. Problematyka tych spotkań jest bardzo różnorodna, często dotyczy bogactwa kulturowego zarówno lokalnej ojczyzny, jak i regionu. Spotkania te towarzyszą również wystawom czasowym, są niejako ich uzupełnieniem.

Tematyka wystąpień nawiązuje również do aktualnych wydarzeń kulturalnych w mieście, np. promocja nowo wydanej publikacji o „małej ojczyźnie”, do działalności znanych postaci związanych z miastem (np. Karola Goduli), rocznic ważnych wydarzeń historycznych (np. powstań śląskich). Spotkania te cieszą się dużą popularnością wśród mieszkańców, o czym świadczy liczba uczestników.

Organizacja wieczorów poetycko-muzycznych i koncertów należy również do działalności rudzkiego Muzeum. Pierwszy koncert muzyki poważnej odbył się w 1993 roku w wykonaniu uczniów Państwowej Szkoły Muzycznej Stopnia Podstawowego i Licealnego im. F. Chopina w Bytomiu. Odtąd koncerty na stałe gościły w repertuarze Muzeum. Należy uzupełnić, iż do tej pory mieszkańcy mieli okazję posłuchać nie tylko muzyki poważnej, ale i jazzu, kołęd, śpiewu chórów parafialnych, znanych piosenkarzy (np. Marka Grechuty), melodii cygańskich itp.

Ważne miejsce w życiu kulturalnym Rudy Śląskiej odgrywa plastyczna twórczość nieprofesjonalna, a przede wszystkim malarstwo. Zainteresowanie sztuką i czynnym uprawianiem jej dyscyplin w środowisku robotniczym było dawniej, i jest nadal, bardzo popularne. Na terenie miasta już w 1924 roku z inicjatywy Juliusza Marcisza zostało utworzone w Nowej Wsi (obecnie dzielnica ta nosi nazwę Wirek) Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych. Po II wojnie światowej plastycy amatorzy zrzeszali się w kołach przy zakładowych domach kultury²⁰. Z myślą o tych twórcach w mieście zaczęto organizować Konkurs Plastyki Nieprofesjonalnej „Rudzka Jesień”.

¹⁹ Tamże, s. 360.

²⁰ Zob. E. S z u b e r t: *Z dawnych – i nie tak dawnych – dziejów malarstwa nieprofesjonalnego w Rudzie Śląskiej*. „Rudzki Rocznik Muzealny 1999” 2000, s. 49–61.

„Rudzka Jesień” odbywa się nieprzerwanie od 36 lat. Idea konkursu zrodziła się w połowie lat sześćdziesiątych XX wieku wśród rudzkich artystów skupionych przy Kopalni „Bielszowice” i Hucie Pokój, którzy postanowili organizować corocznie w porze jesiennej przegląd swojej twórczości. Początkowo uczestnikami byli wyłącznie twórcy z Rudy Śląskiej²¹. Sytuacja zmieniła się w 1978 roku, kiedy to organizację konkursu przejęło Towarzystwo Przyjaciół Rudy Śląskiej i Miejska Izba Regionalna (dzisiejsze Muzeum Miejskie im. Maksymiliana Chroboka). Zaproszono wówczas do udziału w „Rudzkiej Jesieni” także artystów amatorów z ościennych miast, a mianowicie z Chorzowa i Świętochłowic. W następnych latach grono uczestników systematycznie powiększało się, a autorzy prac pochodzili już prawie z całego województwa katowickiego, później śląskiego. Przykładowo w 2001 roku na konkurs nadesłało swoje dzieła 81 twórców, wywodzących się z województw: śląskiego, a w szczególności z Bielska Białej, Bytomia, Chorzowa, Czerwionki, Dąbrowy Górniczej, Gliwic, Katowic, Kóz, Mikołowa, Mysłowic, Piekar Śląskich, Radzionkowa, Rudy Śląskiej, Siemianowic Śląskich, Sosnowca, Świętochłowic, Tychów i Zabrze, oraz małopolskiego – z Kłęczan. Zgłoszono wówczas łącznie 241 prac, w tym 53 rzeźby, 11 tkanin, 6 grafik i 171 obrazów²².

Konkurs, jak sama nazwa wskazuje, przeznaczony jest wyłącznie dla twórców nieprofesjonalnych (pełnoletnich), którzy nie są absolwentami liceów plastycznych, akademii sztuk pięknych ani tych szkół wyższych, w których w ramach studiów mieli zajęcia z plastyki. Tematyka prac jest dowolna. Cele konkursu są następujące: pobudzenie aktywności twórczej artystów nieprofesjonalnych; zapewnienie twórcom warunków i możliwości zaprezentowania dorobku artystycznego w klimacie życzliwego zainteresowania ich twórczością; umożliwienie wzajemnych kontaktów i wymiany doświadczeń pomiędzy twórcami z różnych środowisk i miejscowości celem doskonalenia ich warsztatu artystycznego; promowanie twórczości nieprofesjonalnej dzięki zorganizowaniu wystawy pokonkursowej; propagowanie treści regionalnych, ukazywanie piękna ziemi śląskiej i dokumentowanie życia jej mieszkańców; pozyskiwanie do muzealnych zbiorów dzieł o szczególnych walorach artystycznych i poznawczych.

„Rudzka Jesień” utrwaliła się jako impreza regionalna, Ruda Śląska zaś stała się z biegiem lat jednym z ważniejszych ośrodków plastyki nieprofesjonalnej na Śląsku. Ze zrozumiałych względów zmieniła się również tematyka przedstawiana przez twórców, gdyż objęła ona sfery daleko wykraczające poza treści związane ściśle z Rudą Śląską²³.

²¹ O rudzkich twórcach nieprofesjonalnych pisze obszernie Elżbieta S z u b e r t tamże.

²² Zob. szerzej o uczestnikach „Rudzkiej Jesieni” w 2001 r.: *XXXV Rudzka Jesień. Pokonkursowa wystawa plastyki nieprofesjonalnej* (folder), wydawca: Muzeum Miejskie im. Maksymiliana Chroboka w Rudzie Śląskiej i Towarzystwo Przyjaciół Rudy Śląskiej.

²³ Szczegółowo o historii „Rudzkiej Jesieni” pisze Maria L i p a - K u c z y Ń s k a: *XXX Rudzka Jesień. Wystawa pokonkursowa plastyki nieprofesjonalnej listopad–grudzień 1996*. [B.m.w.] 1996, s. nlb. [6].

Zakończenie

Jak powszechnie wiadomo, ludzki potencjał w tworzeniu kultury (lokalnej, regionalnej) stanowią wszyscy mieszkańcy, jednak najważniejszą rolę odgrywają w tym procesie animatorzy i działacze kultury, twórcy oraz instytucje i towarzystwa społeczno-kulturalne.

Miejsce i rola muzeum w nowoczesnej kulturze nie podlegają – jak się wydaje – dyskusji, są one bowiem jednym z ogniw łańcucha, dzięki któremu możliwe jest zachowanie i trwanie kultury, począwszy od lokalnej przez regionalną aż po narodową. Muzeum Miejskie w Rudzie Śląskiej odgrywa poważną rolę w tworzeniu i przekazywaniu treści kultury. Dzięki swojej różnorodnej działalności rozbudza potrzeby estetyczne mieszkańców, stymuluje i wspiera nieprofesjonalną twórczość plastyczną, jest miejscem spotkań wybitnych postaci, w jego murach można posłuchać koncertów, zobaczyć przedstawienia teatralne. Jego aktywność na rzecz ochrony dotychczasowego regionalnego dorobku kulturalnego zasługuje na szczególne uznanie, przez swoje działania bowiem wyzwala aktywność społeczną, rozwija ambicje i aspiracje w kręgu lokalnym, głównie dzięki kultywowaniu wartości rdzennych, decydujących o tożsamości grupy. Poczucie wartości i ważności kultury własnego środowiska to motto licznych działań podejmowanych przez pracowników Muzeum. Dzięki kulturze tworzonej w bezpośrednich kontaktach i w określonej przestrzeni ludzie czują się u siebie i mają swoją „małą, prywatną ojczyznę”, jak ją określa Stanisław Ossowski. Jest ona niebywale cenna, bo wszystko jest w niej bliskie, drogie i ważne. Jednocześnie kultura ta realizuje wartości ogólnospołeczne i mimo że czyni to w swoisty sposób, właściwy dla każdej społeczności lokalnej, nie narusza jedności całej kultury (wręcz przeciwnie, czyni ją bardziej różnorodną, interesującą), jest czytelna dla członków społeczeństwa niezależnie od miejsca ich zamieszkania. Dzięki udziałowi w rozmaitych formach kulturalnych rozwija się więc potrzeba bezpośrednich kontaktów międzyludzkich, która przejawia się m.in. w repersonalizacji sytuacji komunikowania się, „dzięki możliwości grupowego wyboru, przeżywania i oceniania odbieranych treści”²⁴.

²⁴ A. Kłoskowska: *Spoleczne elementy sytuacji komunikowania w aspekcie socjologii i pedagogiki społecznej*. W: *Stowarzyszenie społeczne jako środowisko wychowawcze*. Red. I. Lepalczyk. Warszawa 1974, s. 41.

**The Town Museum of Maksymilian Chrobok
in Ruda Śląska as Promoter of Various Forms of Cultural Life**

S u m m a r y

An important centre of socio-cultural life which can be used by all the inhabitants regardless of age, social position or financial situation are museums. Place and role of a museum in nowadays culture seem unquestionable since it is one of the series of chain institutions thanks to which it is possible to keep and continue to develop culture – starting with local, regional to national.

The Museum in Ruda Śląska was founded in 1976 and has the following sections: history, ethnography, science-education and library. There are exhibits of history and ethnography documenting and illustrating history of the town (some of its districts) as well as material and spiritual culture of the Upper Silesia inhabitants. One can see eight permanent exhibitions installed in this museum but it is also possible to see some temporary ones on different subjects. The latter are either collections or exhibitions owned by other museums or the so called individual author's exhibitions. A part of temporary exhibitions is also devoted to the town and the region.

Municipal Museum in Ruda Śląska plays an important role in creating and passing culture as such. Through its different activity the museum helps awake aesthetic needs of its inhabitants, stimulates and supports unprofessional artistic creativity, is the meeting place of some outstanding persons and some concerts and theatre performances are held there, too. It is the centre to preserve the regional cultural works and for this it should be truly appreciated since because of its activities it helps release social activity, develops ambitions and aspirations within the circle of the local people mainly by cultivating local values characteristic of the group identity. Feeling of real value and importance of culture in one's own social environment is a true drive of many activities undertaken by the museum employees.

A very special form of Ruda Śląska Museum activities are organised annually for young people living in this town the so called competitions and reviews. This type of entertainment apart from its attraction adds to practical education of the young people and thanks to them the participants have an opportunity to get to know their town and region better, learn more about the local society customs and traditions leading to their identification with the place of residence and finally with the region of their home country. In recent years thanks to inspiration of Ruda Śląska museum employees "Competition on knowing Ruda Śląska town" was organised followed by art competition on "My Silesia, My home-town", competition for the best Christmas creche and Nativity show.

**Maksymilian-Chrobok-Stadtmuseum in Ruda Śląska
als Urheber verschiedener Formen des kulturellen lebens**

Z u s a m m e n f a s s u n g

Ein wichtiges gesellschaftlich-kulturelles Zentrum, das von allen Einwohnern, unabhängig vom Alter und von gesellschaftlicher und materieller Lage besucht werden kann, sind Museen. Die Rolle eines Museum in der modernen Kultur ist unstrittig, weil es ein Glied der Kette ist, dank deren sowohl lokale und regionale Kulturen als auch die nationale Kultur erhalten werden können.

Das im Jahre 1976 entstandene Museum in Ruda Śląska besitzt folgende Abteilungen: geschichtliche, ethnographische, Wissenschaftsbildungsabteilung und eine Bibliothek. Hier werden Exponate aus dem Bereich der Geschichte und Ethnographie angehäuft, die die Geschichte der Stadt (und deren einzelnen Bezirke) als auch materielle und geistige Kultur der Einwohner des Oberschlesiens dokumentieren und illustrieren. Im Museum kann man acht ständige Ausstellungen besichtigen; den Besuchern werden aber auch zeitweilige Ausstellungen mit verschiedenartiger Thematik zugänglich gemacht. Zu diesen gehören sowohl die Ausstellungen von anderen Museen als auch die Autorenausstellungen. Einige zeitweilige Ausstellungen sind der Stadt oder der Region gewidmet.

Das Stadtmuseum in Ruda Śląska spielt eine wichtige Rolle in Erschaffung und Übermittlung der kulturellen Inhalte. Durch seine vielseitige Tätigkeit erweckt es ästhetische Bedürfnisse der Einwohner, regt zum Kunstschaffen an und unterstützt die plastische Amateurkunst. Das Museum veranstaltet Treffen mit hervorragenden Personen, hier kann man Musik hören und sich Theateraufführungen ansehen. Seine Arbeit zu Gunsten des Schutzes des bisherigen regionalen Kulturgutes verdient sich besondere Anerkennung, denn sie regt, dank der Pflege von den für die Gruppenidentität ausschlaggebenden, eingeborenen Werten die Aktivität der Gesellschaft an, weckt Ehrgeiz und Bestrebungen auf dem lokalen Niveau. Das Bewusstsein, dass die Kultur der eigenen Heimat am wichtigsten ist, wird oft zum Motto der zahlreichen von den Museumangestellten veranstalteten Handlungen.

Jedoch die besondere Tätigkeitsform des Museums sind alljährliche, attraktive Wettbewerbe für junge Ruda Śląska-Einwohner. Sie reichern die Ausbildung der Jugendlichen an, die die Gelegenheit haben, ihre Stadt, Region, lokale Sitten und Bräuche kennenzulernen und sich mit ihrem Wohnort und mit ihrer Region zu identifizieren. Auf Anregung der Museumangestellten ist in den letzten Jahren u.a. Folgendes veranstaltet worden: „Der Wettbewerb: Kenntnisse über Ruda Śląska“, plastischer Wettbewerb „Mein Schlesien, meine Stadt“, „Preis für die schönste Weihnachtstkruppe“ oder „Preis für die beste Krippenspielgruppe“.

BUS